



บทที่ 3

พระสุรัสวดีในวรรณคดีสันสกฤตสมัยหลังพระเวท (ลัทธิคา)

วรรณคดีสันสกฤตสมัยหลังพระเวท

วรรณคดีสันสกฤตสมัยหลังพระเวท (ลัทธิคา) มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องคิดค้อมักยาวนานกว่าพันปี และลักษณะของวรรณคดีแต่ละสมัยก็แตกต่างกันออกไปทั้งรูปแบบและเนื้อหา วรรณคดีสันสกฤตสมัยหลังพระเวท (ลัทธิคา) ประกอบด้วยวรรณคดีพราหมณะ อุปนิษัท สุตระ ปุราณะ महाकाव्य กાવ્ય ચંદ્રિકાવ્ય નાટક અને વર્ણવકલ્પન¹ ในที่นี้จะขอล่าวถึงวรรณคดีสันสกฤตเฉพาะยุคที่มีวิวัฒนาการในความเชื่อเรื่องพระสุรัสวดีที่แตกต่างออกไปจากเดิม ตามเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์พราหมณะ อุปนิษัท महाकाव्य และปุราณะเท่านั้น

1. วรรณคดีพราหมณะ

วรรณคดีพราหมณะ เริ่มมีตั้งแต่ 800 - 500 ปี ก่อนคริสตกาล เมื่อทสวดที่ร้อยกรองขึ้นไว้แต่โบราณในคัมภีร์พระเวทต่าง ๆ กลายเป็นของโบราณเกินความรู้ความเข้าใจของพราหมณ์สมัยหลัง พวกพราหมณ์จึงแต่งคัมภีร์พราหมณะขึ้น โดยเขียนเป็นร้อยแก้ว เนื้อหาของคัมภีร์พราหมณะนั้น เกี่ยวกับพิธีบูชาวงสรวง ความมุ่งหมายหลักของคัมภีร์พราหมณะก็เพื่ออธิบายพิธีกรรมของศาสนาที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์²

¹ S.C. Banerji, Sanskrit Beyond India, (Calcutta : Saraswat Library 1978), p. 2 - 5.

² Macdonell, A History of Sanskrit Literature, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), p. 171.

คัมภีร์พราหมณะทั้งหลายมีความแตกต่างกันในหลักสำคัญที่ว่าคัมภีร์พราหมณะแต่ละฉบับขึ้นอยู่กับหน้าที่ของพราหมณ์ผู้กระทำพิธีของพระเวทแต่ละคัมภีร์

คัมภีร์พราหมณะของฤคเวทอธิบายพิธีกรรมต่าง ๆ และกำหนดคติพิธีกรรมซึ่งเป็นของสำคัญสำหรับหน้าที่ของพราหมณ์โฮตฤ (hotṛ) ผู้สวดฤคเวท, คัมภีร์พราหมณะของยજูรเวทเกี่ยวกับการกระทำพิธีวงสรวง ซึ่งพราหมณ์อหฺวารย (Adhvaryu) เป็นผู้ประกอบพิธี, คัมภีร์พราหมณะของสามเวทเกี่ยวกับหน้าที่ของพราหมณ์อุกฺกลาตฤ (Udgātr) เป็นสำคัญ,³ ส่วนคัมภีร์พราหมณะของอถรรพเวทนั้น ผู้สวดคือพราหมณ์พรหมัน (Brahman)

คัมภีร์พราหมณะของแต่ละพระเวทที่เก่าและสำคัญที่สุดมีดังนี้

คัมภีร์พราหมณะของฤคเวทได้แก่ไอตเรยพราหมณะ (Āitareya Brāhmaṇa) และสาขายนพราหมณะ (Śāṅkhāyana Brāhmaṇa) หรือบางทีเรียกว่า เกาษีตภพราหมณะ (Kāusītaki Brāhmaṇa)⁵

คัมภีร์พราหมณะของยજูรเวท คือ ไตตติรียพราหมณะ (Tāittirīya Brāhmaṇa) และศตปถพราหมณะ (Śatapatha Brāhmaṇa)⁶

³ Maurice Winternitz, A History of Indian Literature, trans. S. Ketkar (New York : Russell & Russell, 1972), 1 : 194.

⁴ Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p. 184.

⁵ Winternitz, A History of Indian Literature, 1 : 190.

⁶ Ibid., p. 193.

คัมภีร์พราหมณะของสามเวทมีคัมภีร์คาถาพมทาพราหมณะ (Tāndīya Mahā Brāhmaṇa) ซึ่งบางทีเรียกว่าปัญจวิศพราหมณะ (Pañcaviṃśā Brāhmaṇa) และคัมภีร์ไวยินียพราหมณะ (Jāiminīya Brāhmaṇa)⁷

คัมภีร์พราหมณะของอรรถพเวทคือโกปถพราหมณะ (Gopatha Brāhmaṇa)⁸

คัมภีร์พราหมณะมีความสำคัญด้วย เหตุผลหลายประการ ประการแรก เป็นตัวแทนตัวอย่างการพรรณนาความร้อยแก้วที่เก่าแก่ที่สุด ประการที่สอง คัมภีร์พราหมณะก่อให้เกิดแหล่งความรู้ที่เกี่ยวกับการบูชาฤษี ประการที่สาม คัมภีร์พราหมณะ เป็นเรื่อง เกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนมากได้เขียนอธิบายให้มีชีวิตชีวา ขึ้นมาและแสดงให้เห็นภาพโดยอาศัย เทพนิยายและนิทาน เป็นเครื่องประกอบ นอกจากนี้ บุคลิกลักษณะของทวย เทพในคัมภีร์พราหมณะก็ได้ เปลี่ยนแปลงไปจากคัมภีร์พระเวท (รุ่นสหัสคา) กล่าวคือ ทวย เทพจะประธานอำนาจทั้งหมดแก่การบูชาวงสรวงเท่านั้น ยิ่งกว่านั้น เทพบางองค์ซึ่ง เคยมีบทบาท เป็น เทพชั้นรองในสมัยยุคเวทก็กลับกลายเป็น เทพ ผู้ยิ่งใหญ่มากขึ้น เช่น พระวิษณุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระรุกระ หรือพระหิเว พระประชาบดี ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ก็เป็นที่นับถือในฐานะ เป็นบิดาแห่งทวย เทพ และ อสูร⁹ เรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นเทพนิยายและนิทานนี้ยังได้ให้โครงเรื่องแก่วีในสมัย ค่อมมาอีกเป็นอันมาก

⁷ Ibid., p. 191.

⁸ Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p. 183.

⁹ Winternitz, A History of Indian Literature, 1 : 196.

ข้าเห็นยาคันอยู่ที่แก่เทพหฤหระ เพื่อศรของพระองค์
จะได้สังหารผู้ที่ไม่เคารพนับถือ ข้าทำให้เกิดสงคราม
ในระหว่างมนุษย์ และข้าเป็นผู้ครอบครองทั้งสรวง-
สวรรค์และผืนปดพิ⁷¹

ข้าให้กำเนิดเทพนิครมณยอดเขา นิवासถานของข้าอยู่
ในน้ำ และมหาสมุทร ข้าได้กระจายสรรพสิ่งไปทุกหนแห่ง
และข้าแตะสรวงสวรรค์นี้ด้วยกระหม่อม⁷²

ข้าหักออกไปเป็นลม ข้าเป็นเจ้าของสรรพชีวิต ข้าดำรง
อยู่ด้วยความยิ่งใหญ่เหนือสวรรค์และ เหนือผืนปดพิอันกว้างใหญ่
ไพศาล⁷³

⁷¹
RV.X.125.6

ahaṃ rudrāya dhanur ā tanomi brahmadviṣe śarave hantavā u |
ahaṃ janāya samadeṃ kṛṣomy ahaṃ dyāvāpṛthivī ā viveśa |

⁷²
RV.X.125.7

ahaṃ suve pitaram asya mūrdhan mama yonir apsv
antaḥ samudre |
tato vi tiṣṭhe bhuvanānu visvotāmūṃ dyāṃ varṣmaṇopa
sprśāmi |

⁷³
RV.X.125.8

ahaṃ eva vāta iva pra vāmy ārabhamāṇā bhuvanāni viśvā |
paro divā para enā pṛthivyāitāvati mahinā sam babhūva |

พระสรสวดีคือลมปราณคือพลัง สิ่งใดที่เขาได้ถวาย
แก่พระสรสวดี สิ่งนั้น ย่อมให้ลมปราณและพลังแก่
ผู้บูชาบวงสรวง และย่อมให้ลมหายใจออกด้วย
เพราะว่าลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเป็น
สิ่งเดียวกัน¹²

1.1.1 พระสรสวดีในฐานะ เครื่องณ์หนึ่งในกลุ่มทวยเทพผู้ยิ่งใหญ่

ในคัมภีร์พราหมณะพระสรสวดีนอกจากจะได้รับการกล่าวถึง
ในฐานะที่เป็น เครื่องณ์หนึ่งผู้มีอำนาจสามารถดลบันดาลความเจริญรุ่งเรืองและสิ่งต่าง ๆ
ให้แก่ผู้ที่ทำพิธีบูชาและอัญเชิญพระองค์มาร่วมในพิธีแล้ว พระสรสวดียังได้รับการเอ่ยถึง
ร่วมกับทวยเทพอื่น ๆ อีกด้วย ดังในข้อความที่ว่า

ขอพระองค์โปรดสนับสนุนพระอรรมัน พระฤทธิสยคี
และพระอินทร์ ให้ประทานของขวัญเกิด ข้าแต่ว่าค เทวี
พระวิษณุ พระสรสวดี และพระสวิตฤ ผู้ทรงหลังข้าขอ
อัญเชิญพระองค์¹³

¹² / ŚBr.XII.7.2.5

prāṇaḥ sarasvatī vīryam | yat sarasvato bhavati
prāṇam evāsmiṇ tadvīryam dadhaty atho ' pānaṃ samānaṃ
hi prāṇas cāpānas ca ||

¹³ / ŚBr.V.2.2.9

aryamaṇam bṛhaspatim indraṃ dānāya codaya |
vācam viṣṇuṃ sarasvatim savitaraṃ ca vājinam
svāhā |

ข้อความในคัมภีร์ศตปดพราหมณะที่ยกมานี้แสดงว่าสรวิศเทวีได้รับการอัญเชิญมาในอัญมณีร่วมกับกลุ่ม เทพอาศิษย์ กลุ่มเทพแห่งแสงสว่าง และทวยเทพผู้ยิ่งใหญ่ และเป็น การแสดงให้เห็นว่าสรวิศเทวี เป็น เทวีที่มีความสำคัญ และมีฐานะสูงส่ง เท่า เทียบ กับทวย เทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย เช่นเดียวกับในสมัยพระเวท

1.1.2 สรวิศเทวีและวาคเทวีในสมัยพราหมณะ

ข้อความในคัมภีร์ศตปดพราหมณะที่ยกมาข้างต้นนั้นระบุ นามเทวี 2 องค์ คือ สรวิศเทวี และวาคเทวี เทวีทั้ง 2 นี้เป็นเทวีคนละองค์ สำหรับวาคเทวีนั้น คัมภีร์ศตปดพราหมณะ ภาคที่ 6 อธิบายที่ 1 พราหมณะที่ 1 บทที่ 9 ได้กล่าวไว้ว่า "พระประชาบดีทรงสร้างน้ำจากวาก ซึ่งก็คือโลก ดังนั้น วาจจึง เป็นของพระองค์"¹⁴

ส่วนคัมภีร์โคดศรียพราหมณะ อันเป็นวรรณคดีพระเวท สมัยก่อนจากสหัสคา ได้กล่าวถึงวาคเทวีไว้ว่า

วาจ เป็นสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย เป็นกำเนิดแรกของ กฤตตะ* เป็นมารดาของคัมภีร์พระเวททั้งปวง และ เป็นนาภีของน้ำอมฤต พระองค์กระทำให้เราบังเกิด ความมิตินดีด้วยการที่เสด็จมาในอัญมณีของพระเทวี ผู้พิทักษ์ปกป้อง ไปรคสัครบึงหังคำอัญเชิญของข้าด้วยเถิด

¹⁴ ŚBr.V.1.1.9

so ' po srjata | vāca eva lokād vāg evasya ||

* คำว่า ฤค คือกฎแห่งจักรวาล (Winternitz 1972: 154)

ฤๅซึ่งหลายผู้จนามทสวคฺผู้เมื่อโสศรฺทธา และเหล่า
บรรดาทวย เทพต่างปรารถนาจะเข้าถึงพระองค์
ด้วยการบำเพ็ญตบะ และด้วยความเพียรพยายาม¹⁵

จากข้อความในคัมภีร์ศคปดพราหมณะและคัมภีร์โศคตริยพราหมณะที่ยกมานี้แสดง
ว่าในทางรูปธรรมวาคเทวีคือโลกนี้ และน้ำหรือแม่น้ำทั้งหลายมีกำเนิดมาจากวาง
ในทางนามธรรม วาจคือ ความเป็นอมตะ คือกฎแห่งจักรวาล และคือบ่อเกิดแห่ง
ความรู้ทั้งปวง

วาคเทวีในสมัยพระเวท (สหัสคา) และสมัยพราหมณะ มีคุณสมบัติแตกต่างกัน
กล่าวคือ ในสมัยพระเวท คุณสมบัติทางด้านรูปธรรมวาค เทวีเป็นราชินีแห่ง
ทวยเทพ โดยทวยเทพเป็นผู้ให้กำเนิดวาคเทวี และโยทสวคฺสรรเสริญตนเอง
วาคเทวีกล่าวถึงพระองค์เองว่า เป็นเทวีองค์แรก เป็นเทวีผู้ยิ่งใหญ่เหนือสวรรค์
และโลก เป็นเทวีผู้คำจุนทวยเทพและเป็นผู้สร้างสรรค์ชีวิต ทางนามธรรมเป็นเสียง
ถ้อยคำ และเป็นบ่อเกิดแห่งพลัง แต่ในสมัยพราหมณะในทางด้านรูปธรรม วาคเทวี
คือโลกนี้ และน้ำหรือแม่น้ำทั้งหลายที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มีกำเนิดมาจากวาง
ในทางนามธรรม วาจคือความเป็นอมตะ คือกฎแห่งจักรวาล และคือบ่อเกิดแห่งความรู้
ทั้งปวง คุณสมบัติของวาคเทวีที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าในสมัยพราหมณะ
วิวัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับวาคเทวีได้เปลี่ยนแปลงไป

1.1.3 สรวิสาเทวีและวาคเทวีเป็นเทวีองค์เดียวกัน

ในสมัยพราหมณะนี้เองที่สรวิสาเทวีและวาค เทวี ผู้เป็น
เทวีสององค์ได้กลายเป็นเทวีองค์เดียวกัน ดังในข้อความที่ว่า

¹⁵ TBr. 11.8.8.5

vāg akṣaram prathamajāḥ ṛtasya vedānām mātē amṛtasya nābhiḥ |
sā no juṣṣāṇā upa yaḥiṇāḥ āṣṣād avantī devī suhava me astu |
yāṃ ṛṣayo mantrakṛto maṇiṣipah anvāicchan devās tapasā
srameṇa ||

ไมราณาจารย์ท่านกล่าวว่า เจ้าจงไหลบ่าไปเพื่อ
 สรัสวดีด้วยเหตุที่ว่า สรัสวดีคือวาคเทวี และเทพ
 อัศวินทั้งสองได้ถวายส่วนที่ดีที่สุดของยัญพิธีนี้ด้วยวาค
 เทพอัศวินทั้งสองจึงได้รับการไปรดพราน ด้วยเหตุนี้
 ไมราณาจารย์ท่านจึงกล่าวว่า เจ้าจงไหลบ่าไปเพื่อ
 สรัสวดี¹⁶

ขออัญเชิญพระสรัสวดี ขออัญเชิญพระสรัสวดี
 ผู้บริสุทธิ์ ขออัญเชิญพระสรัสวดีผู้ยิ่งใหญ่ แน่นนอน
 ที่ว่าสรัสวดีคือวาจ พระประชาบคิทรงสนับสนุน
 พิธีอัศวเมธด้วยวาจ¹⁷

ข้าวาจพระองค์ไว้ภายใต้การนำของพระสรัสวดีผู้
 วาคเทวี ผู้เป็นผู้นำ เพราะว่าพระสรัสวดีคือวาคเทวี
 ดังนั้น เขาจึงวางพระองค์ไว้ภายใต้การนำของวาคเทวี
 ผู้เป็นผู้นำ¹⁸

¹⁶ / SBr.XIV.2.1.12

sarasvatyāi pinvasveti | vāg vāi sarasvatī vācā vā
 etad aśvināu yajñasya śiraḥ pratyadhattām tāv evāitat.
 priṇṇāti tasmād āha sarasvatyāi pinvasveti |

¹⁷ / SBr.XIII.1.8.5

sarasvatyāi svāhā | sarasvatyāi pāvakāyāi svāhā
 sarasvatyāi bhṛatyāi svāheti vāgvāi sarasvatī vācāivāinam
 udyacchati |

¹⁸ / SBr.V.2.2.13

sarasvatyāi vāco yantur yantriye dadhāmiti vāg vāi
 sarasvatī tad enaṃ vāca eva yantur yantriye dadhātī |

เหตุที่ต้องสังเวชชาวกระยาทิพย์แด่พระสรสวดี
ก็เพราะว่าสรสวดีคือวาจ และวาจนี่เองที่เป็นผู้
ปลุกเร้าใจด้วยถ้อยคำว่า จงเข้าจู่โจม
จงประหาร ด้วยเหตุนี้ จึงต้องสังเวชชาว-
กระยาทิพย์แด่พระสรสวดี¹⁹

เขาถวายนครนํ้าอมิ เขกแด่พระราชาด้วยนํ้า
เหล่านี้ สรสวดีทรงเป็นวาคเทวี.. (เทวีแห่งคำพูด)
ด้วยเหตุนี้จึง เท่ากับว่า เขาถวายนครนํ้าอมิ เขก
แด่พระราชาด้วยวาจ นี่คือนํ้าชนิดหนึ่งที่เข
รวบรวมมา²⁰

เหตุที่พระองค์ไม่ทรงบวงสรวงนํ้าจากแม่น้ำ
สรสวดี ก็เพราะว่าสรสวดีทรงเป็นวาคเทวี และ
เนยใสคือวัชระ พระองค์จึงทรงอธิษฐานว่า
"ขอข้าพเจ้าอย่าได้ทำอันตรายวาคเทวีด้วยวัชระ
ซึ่งก็คือเนยใสเลย" ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงไม่
บวงสรวงนํ้าจากแม่น้ำสรสวดี²¹

¹⁹ SBr. II. 5. . 4. 6

atha yat sāravataś carur bhavati | vāg vai
saravati vāg u hāivānumamāda prahera jahīti tasmāt
sāravataś carur bhavati |

²⁰ ศรีนวล ฤๅษโฏสุนันท์. "พิธีราชาภิเษกในคติอินเดียและไทย : การศึกษา
เปรียบเทียบ" "วิทยานิพนธ์ปริยัติธรรมทางบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528 หน้า, 270.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 275.

การที่สรีสวดี เทวีและวาค เทวีซึ่ง เดิม เป็น เทวีสององค์ที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ได้กลายมา เป็น เทวีองค์เดียวกันในสมัยพราหมณ์นี้ ผู้วิจัยมีความ เห็นว่า อาจจะ เนื่องจากความสับสนที่ว่า พระประชาชาติทรงสร้างน้ำจากโลก ซึ่งก็คือวาค เทวี ค่าย เหตุนี้ น้ำกับโลกจึง เป็นสิ่งเดียวกัน สรีสวดี เทวีกับวาค เทวีจึง เป็นเทวีองค์ เดียว กันด้วย

2. วาระตคิอุปนิษัท

คัมภีร์อุปนิษัท เป็นกลุ่มคัมภีร์ในสมัยสุดท้ายของวาระตคิสมัยพระเวท มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า เวทานตะ (เวท+อนฺต=ที่สุดแห่งพระเวท) ในสมัยอุปนิษัทนี้ปรัชญา ของศาสนาพราหมณ์ได้ก้าวหน้ามาถึงจุดสูงสุดทางความคิด และสรุปสาระสำคัญของ ศาสนาพราหมณ์ในช่วงสุดท้ายว่า พระเจ้าสูงสุดนั้น เป็นนามธรรมเรียกว่า พรหม (พรหมฺ) ซึ่งไม่มีรูปร่างแต่ทรงภาวะของพระเจ้าทั้งในลักษณะสากล ซึ่งเรียกว่า ปริมาณัน (ปรมาคฺมฺ) และในลักษณะของพระเจ้าโดยส่วนย่อยเรียกว่าอาคฺมฺ (อาคฺมฺ = Soul, Self) คัมภีร์อุปนิษัทมีหลายฉบับ โดยขนบนิยมว่ามี 108 ฉบับ แต่เท่าที่รู้จักกันทั่วไปมีเพียงสิบกว่าฉบับและมีผู้แปลแพร่หลายแล้วเช่น คัมภีร์อุปนิษัท 18 เล่ม แปลโดย S. Radhakrishnan และ คัมภีร์อุปนิษัทฉบับสำคัญ 13 เล่ม แปลโดย Robert Ernest Hume เป็นต้น

2.1 วาค เทวีในวาระตคิอุปนิษัท

วาระตคิอุปนิษัทมีการ เปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญเกี่ยวกับวิวัฒนาการ ความคิดทางศาสนาและปรัชญาของอินเดีย กล่าวคือแนวความคิดที่แยกยกย่อง เทพต่าง ๆ ว่าเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่กว่าเทพองค์อื่น ๆ ในเวลาที่ทำพิธีบูชาสัตว ก็เปลี่ยนมา เป็นการยกย่อง พรหมันซึ่งเป็นที่มาแห่งจักรวาล โลก และสรรพสิ่ง ซึ่งค่อมามีลักษณะเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนเทพเจ้าที่เคยมีชื่อเสียงก็ยังคงมีอยู่เพียงแต่มีบทบาทและความสำคัญน้อยลง สำหรับ เทวีทั้งหลายนั้น วาระตคิอุปนิษัทมิได้กล่าวถึงพระสรีสวดี แต่กล่าวถึงวาค เทวีว่าเป็นชายา ของพระประชาชาติ ผู้ทรง เป็นจักรวาล และทั้งสองพระองค์เป็นผู้ให้กำเนิดมนุษยชาติ ดังข้อความที่ปรากฏในกฎะอุปนิษัทว่า

พระประชาบดี คือ จักรวาลนี้ วาจคือชายของพระองค์
ทั้งสองทรงเสกสิ่งवास แล้ววาคเทวีก็ทรงครรภ์และเสด็จ
จากไป เมื่อวาคเทวีทรงให้กำเนิดมนุษย์ชาติแล้วได้เสด็จ
มาหาพระประชาบดีอีกครั้งหนึ่ง²²

ในทฤทธารัศยกะ อุปนิษัท มีข้อความกล่าวถึงวาคเทวีว่าเป็นแม่โค ผู้บำรุงเลี้ยง
ทวยเทพและมนุษย์ชาติ ดังนี้

มนุษย์ทั้งปวงชาวแม่โควาค ผู้มีเด้านมสี่เต้า คือ สวหา
วษัฏ หันคะ และ สวธา ทวยเทพดำรงชีวิตอยู่ด้วย
เด้านนมสวหา และวษัฏ มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยเด้านนม
หันคะ และเทพมิตฤ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยเด้านนมสวธา
ลมหายใจของนางคือโคผู้ และใจของนางคือ
ลูกโค²³

²³ Kaṭh. Up. XII.5

prajāpatir vai idaṃ āsīt | tasya vāg dvitīyā āsīt |
tāṃ mithunnaṃ samabhavat | sā garbhaṃ adhatta | sā asmād
apākrāmat | sā imāḥ prajāḥ asṛjata | sā prajāpatim eva
punaḥ prāviśat |

²² Br. Ār. Up. V.9.1

vācaṃ dhenum upāsita | tasyās catvāraṃ stanāḥ svāhākāro
vaśatkāro hantakāraḥ svadhākāraḥ | tasyāḥ dvāu stanāu devā
upajivanti svāhākāraṃ ca vaśatkāraṃ ca | hantakāraṃ manuṣyāḥ
svadhākāraṃ pitarāḥ | tasyāḥ prāṇaḥ ṛṣabho mano vatsaḥ |

3. วรรณคดีมหากาพย์

วรรณคดีมหากาพย์เกิดขึ้นประมาณ 500 - 50 ปีก่อนคริสต์ศักราช²⁴ เป็นวรรณคดีสุดดีวีรกรรมของวีรบุรุษ และพรรณนาถึงอิทธิปาฏิหาริย์ของทวยเทพ วรรณคดีมหากาพย์มีลักษณะแตกต่างจากวรรณคดีพระเวท ภาราหมณะ และอุปนิษัท ที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะวรรณคดีเหล่านี้เป็นวรรณคดีทางศาสนาโดยตรง แต่ วรรณคดีอุคมหากาพย์และยุคต่อ ๆ มามีเรื่องราวในด้านอื่น ๆ ทุกด้าน รวมทั้งให้ความ เพลิดเพลินทางโลกด้วย แม้แต่ความเชื่อในทางศาสนาในสมัยที่เกิดวรรณคดี อุคมหากาพย์ก็แตกต่างจากยุคพระเวท เป็นอย่างมาก เพราะมีความนับถือเทพเจ้า ผู้ยิ่งใหญ่ 3 องค์ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ส่วนทวยเทพที่สำคัญสมัยพระเวทกลับมีฐานะตกต่ำลง เช่น พระอินทร์ ผู้แม้จะยังคงมีชื่อเสียงใน ฐานะจอม เทพแห่งสวรรค์ของพวกนักกรม แต่ก็มิได้ เป็น เทพที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอีกต่อไป

มีเทพรุ่นใหม่เกิดขึ้นหลายองค์และมีความสำคัญมาก เช่น พระเทวี (หรือพระอุมา) พระศุภเศศ, พระสกันทกุมาร พระลักษมี พระอุเวร ฯลฯ มหากาพย์ (Epic) ความความหมายของนักปราชญ์ตะวันตกได้แก่เรื่องราวมายณะและ มหาภารตะ ซึ่งอินเดียแต่งขึ้นในรูปแบบของกาพย์ ได้กล่าวถึงพระสรัสวดีดังนี้

²⁴ Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p. 233.

3.1 พระสรสวดีในวรรณคดีมหากาพย์

3.1.1 พระสรสวดีในฐานะที่เป็นแม่น้ำ

ในสมัยมหากาพย์ แม่น้ำสรสวดี เป็นแม่น้ำที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นแม่น้ำบุญ (บุญยนิ) คัมภีร์มหากาพย์จะได้พรรณนาถึงแม่น้ำสรสวดีไว้ดังนี้

เราจะหาความรื่นรมย์ใดที่เสมอเหมือนกับการได้
พำนักอยู่ ณ แม่น้ำสรสวดีนั้น ย่อมหาไม่ได้ เราจะ
หาความสุขใด ๆ ที่เสมอเหมือนกับการได้พำนักอยู่
ณ แม่น้ำสรสวดีนั้น ย่อมหาไม่ได้ คนทั้งหลายที่ได้
ไปถึงแม่น้ำสรสวดี ย่อมจะไปสู่สวรรค์ และจะรำลึก
ถึงแม่น้ำสรสวดีตลอดกาล²⁵

ในบรรดาแม่น้ำทั้งหลายทั้งปวง สรสวดี เป็นแม่น้ำบุญ
สรสวดี เป็นแม่น้ำที่นำความสุขมาให้แก่ชาวโลกตลอดกาล .
คนทั้งหลายที่ได้ทำบาปหนักไว้ เมื่อได้ไปถึงแม่น้ำสรสวดี
แล้ว เขาจะไม่เศร้าโศกเลยไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกหน้า²⁶

25

MBh. IX. 53. 34

sarasvatī vāsesamā kuto ratiḥ
sarasvatī vāsesamāḥ kuto guṇāḥ |
sarasvatīṃ prāpya divaṃ gatā janāḥ
sadā smariṣyanti nadīṃ sarasvatīm |

26

MBh. IX. 53. 35

sarasvatī sarvanadīṣu puṇyā sarasvatī lokasukhāvahā sadā |
sarasvatīṃ prāpya janāḥ suduṣkṛtāḥ sadā śocanti
paratra ceha ca |



3.1.2 แม่น้ำสรัสวดีและแม่น้ำสายสำคัญอื่น ๆ ในสมัยมหากาพย์

คัมภีร์มหาภารตะ นอกจากจะกล่าวถึงแม่น้ำสรัสวดีสายเดียว โดยเฉพาะแล้วยังกล่าวถึงแม่น้ำสรัสวดีร่วมกับแม่น้ำสายอื่น ๆ ด้วย ดังในข้อความต่อไปนี้

แม่น้ำวิปัสสา แม่น้ำศทรุ แม่น้ำจินทกาศา
แม่น้ำสรัสวดี แม่น้ำอิราวตี แม่น้ำวิคัสตา และ
แม่น้ำสินธุ เป็นเหมือนแม่น้ำแห่งสวรรค์²⁷

ข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าแม่น้ำสรัสวดี เป็นหนึ่งในบรรดาแม่น้ำสายสำคัญ และศักดิ์สิทธิ์ เหมือนแม่น้ำสวรรค์ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือชื่อกลุ่มแม่น้ำสายสำคัญ 7 สายในสมัยมหากาพย์นี้แตกต่างไปจากชื่อกลุ่มแม่น้ำ 7 สาย สมัยพระเวทกล่าวคือ แม่น้ำ 7 สายสมัยพระเวทได้แก่ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา แม่น้ำสรัสวดี แม่น้ำสุคตริ แม่น้ำปุรุชณี แม่น้ำมธุควฤธา และแม่น้ำอสิคินี

27

MBh. II.9.19

vipāsā ca śatadruś ca candrabhāgā sarasvatī |
irāvati vitastā ca sindhur devanadī tathā |

ในหนังสือ The Original Sanskrit Texts เจ.มัวร์ (J.Muir) ได้กล่าวไว้ว่า แม่น้ำปุรุชณีกับแม่น้ำอิรวดี เป็นแม่น้ำสายเดียวกัน²⁸ เมื่อดูจากแผนที่อินเดียสมัยพระเวทกับอินเดียสมัยโบราณเปรียบเทียบกับแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าชื่อแม่น้ำบางสายในสมัยพระเวทกับสมัยมหากาพย์ เป็นชื่อแม่น้ำสายเดียวกันคือแม่น้ำสุทรีกับแม่น้ำศคทร แม่น้ำปุรุชณีกับแม่น้ำอิรวดีและแม่น้ำบางสายในสมัยพระเวทกับในสมัยมหากาพย์ก็ยัง เป็นชื่อเดียวกันอยู่ เช่น แม่น้ำสรสวดี และแม่น้ำวิหิสตา

3.1.3 พระสรสวดีในฐานะที่เป็นเทวี

นอกจากจะได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นแม่น้ำสายสำคัญ ที่นำความสุขมาให้แก่ชาวโลกตลอดกาล และเป็นเหมือนแม่น้ำสวารคแล้ว สรสวดียังได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นเทวีด้วย ดังข้อความต่อไปนี้

ข้าพเจ้าไม่เคยพูดคำที่สาบานย์ และคำที่ไม่เป็นมงคล
เลยไม่ว่าในเวลาใด ๆ สรสวดีผู้เที่ยงธรรม ผู้เป็นธิดา
ของพระพรหม ทรงเป็นสคยาเทวีของข้าพเจ้า²⁹

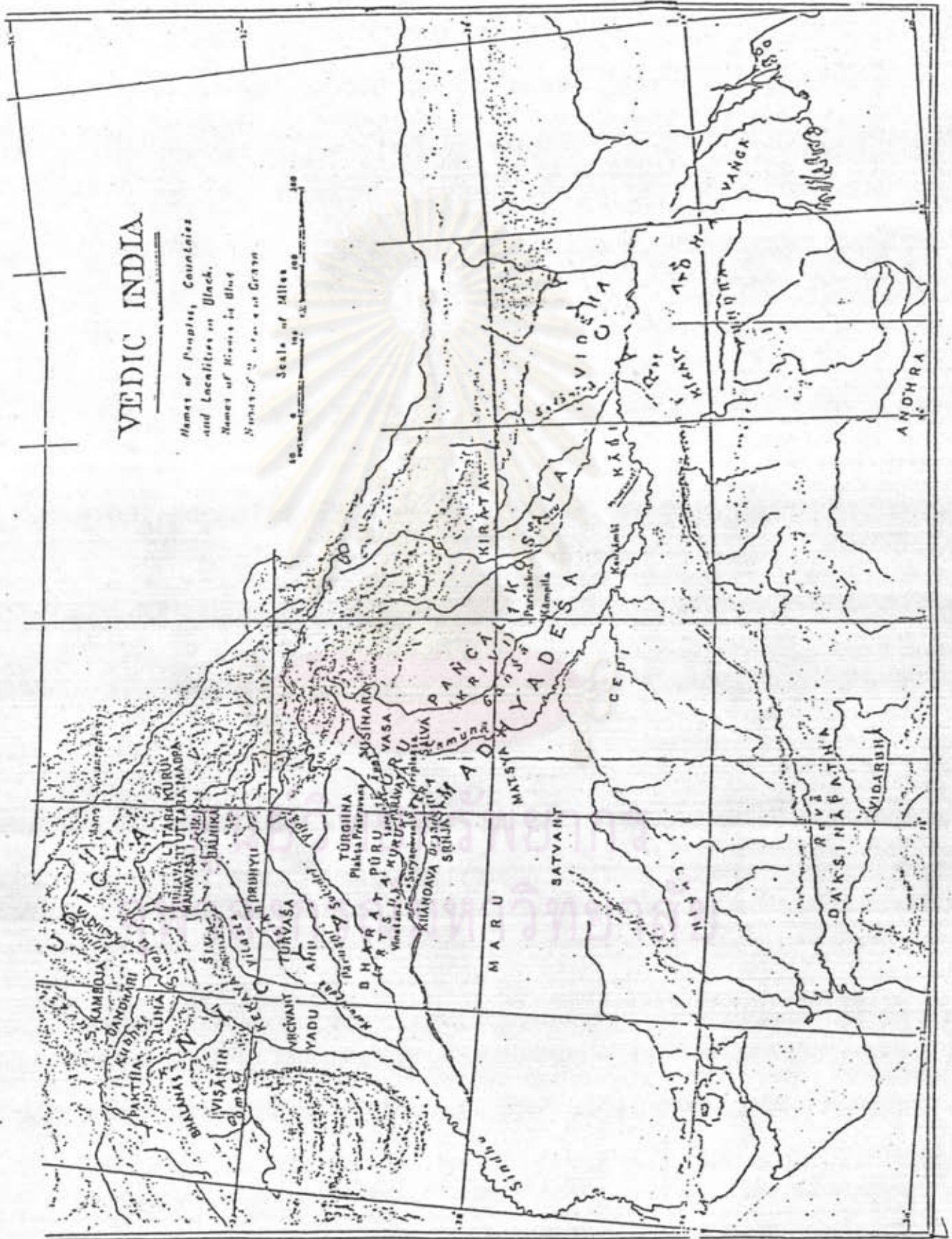
²⁸ J.Muir, The Original Sanskrit Texts (New Selhi :

Oriental - publishers & Distvibutors, 1976), p. 345.

²⁹ MBh.XII.330.10

noktapūrvaṃ mayā kṣudrammaślīllāṃ vā kadācana |
brahmasutā sā me satyā devī sarasvatī |

แผนที่แสดง เส้นทาง เคินของแม่น้ำสรัสวตีในสมัยพระเวท *



* จากหนังสือ *Vedic Index of Names and Subjects* (Macdonell and Keith

นักรบที่เป็นนักรบในสงคราม ผู้ทรงคุณความดี ที่
แสดงคนในฐานะพระสรัสวดี ผู้เป็นที่รักของบรรดา
คนแก่และเด็ก ได้บอกต่อบุตรอันเป็นที่รัก³⁰

พระสรัสวดีในคัมภีร์มหากาโรคะ ทรงเป็นเทวีผู้เที่ยงธรรม เป็นธิดาของ
พระพรหม และเป็นที่รักของคนแก่และเด็ก นอกจากนี้ในสันติบรรพของคัมภีร์
มหากาโรคะ มีข้อความกล่าวถึงสรัสวดีว่า "สรัสวดีเทวีเป็นมารดาแห่งพระเวท"³¹
คือ เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ทั้งปวง เช่นเดียวกับสมัยพราหมณะ

4. วรรณคดีปุราณะ

วรรณคดีปุราณะ เป็นคัมภีร์สำคัญจำพวกหนึ่งทางศาสนาฮินดู ซึ่งถือกันว่า
เป็นผลงานของฤๅษียาสะ เนื้อหาในคัมภีร์ปุราณะประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ
อันได้แก่การสร้างจักรวาล การสร้างจักรวาลขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ประวัติของฤๅษีและ
ทวยเทพต่าง ๆ เรื่องยุคนของพระมनुทั้งหลาย และการสืบราชสันตติวงศ์³²

ชาวฮินดูถือว่าคัมภีร์ปุราณะ เป็นคัมภีร์หลักของศาสนาและมีความสำคัญยิ่ง
ต่อศาสนาฮินดู เช่นเดียวกับคัมภีร์พระเวทซึ่ง เป็นคัมภีร์หลักและมีความสำคัญยิ่งต่อศาสนาพราหมณ์

³⁰ MBh. XVI. 133. 71

yāuyudhāniṃ sarasvatyāṃ putraṃ sātyaṅkitāḥ priyaṃ |
nyaveśayata dharmātmā vṛddhabālapuraskṛtam |

³¹ vedānāṃ mātaraṃ paśya |

³² Vettam mani, "Purāṇa" Purāṇic Encycloepedia (Delhi :
Motilal Banarsidars, 1975), p. 617.



การจะชี้ขาดถึงฐานะชั้นแท้จริงของปุราณะในประวัติศาสตร์คดีอื่นเกิดขึ้นในคัมภีร์
และระยะเวลาอื่น เป็นเรื่องยาก³³ ในคัมภีร์พราหฺมณะมีข้อความกล่าวถึงปุราณะ
จึงทำให้นักปราชญ์บางท่านสันนิษฐานว่าปุราณะมีอายุก่อนสมัยประวัติศาสตร์ มหาภารตะ
ใช้คำว่าปุราณะ ในความหมายว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทวยเทพและเหล่านักสิทธิ์
ในคัมภีร์อุปนิษัตมีข้อความกล่าวว่าปุราณะเป็นอิติहाส และมีฐานะเป็นพระเวทที่ 5
นอกจากนั้นในคัมภีร์สมฤติมีข้อความว่าปุราณะ เป็นคัมภีร์รรถกถาของคัมภีร์พระเวท
จากข้อความทั้งหมด เหล่านี้ทำให้สรุปได้ว่าปุราณะมีอคติที่ยาวนานและมีอายุก่อนคริสต์-
ศักราช³⁴

คัมภีร์ปุราณะ เป็นพื้นฐานทางความคิดของคนอินเดียส่วนใหญ่ในทางสังคม
วัฒนธรรม ศาสนาและการเมือง แม้กระทั่งศิลปะอื่นใดก็นำรูปแบบมาจากปุราณะนี้
ปุราณะมีความยาว 400,000 โสลก³⁵ แบ่งออกเป็น 18 คัมภีร์ และจัดเป็น
หมวดใหญ่ ๆ 3 หมวด ตามเนื้อหาที่สรรเสริญเทพเจ้าของอินดูถึง 3 องค์คือ

1. หมวดราสส สรรเสริญพระพรหมได้แก่พรหมปุราณะ พรหมาศ-
ปุราณะ พรหมไววรรคปุราณะ บารกัฒเทษปุราณะ ภวิษ्यปุราณะ และ
วามนปุราณะ

2. หมวดสาคตวิกะ สรรเสริญพระวิษณุ ได้แก่วิชญปุราณะ ภาคคปุราณะ
นารทปุราณะ ศรุทปุราณะ บัทมปุราณะ และวราหปุราณะ

³³ Winternitz, A History of Sanskrit Literature, 1 : 517.

³⁴ Mani "Purāṇa", p. 617.

³⁵ Ibid.

3. หมวดคามสะ สรรเสริญพระศิวะ ได้แก่ ศิวปฺราณะ ลิงคปฺราณะ สกนทปฺราณะ อัคนิปฺราณะ มัดสยปฺราณะ และตุรมปฺราณะ³⁶

4.1 พระสร้สวดีในวรรณคดีปฺราณะ

4.1.1 พระสร้สวดีในฐานะที่เป็นแม่่น้ำ

คัมภีร์วามนปฺราณะมีข้อความกล่าวถึงแม่่น้ำสร้สวดีไว้ ดังนี้

มีแคว้น ๗ หนึ่งในอยู่ระหว่างแม่่น้ำสร้สวดีกับแม่่น้ำ
ทฤชทวดี แคว้นนี้เป็นแคว้นที่ทวยเทพ เนรมิตขึ้น
และให้นามว่าพรหมวารรด

แม่เราอยู่ในที่ไกล เราก็จะไปสู่ตุรุ เกษตร" ผู้ใด
กล่าวอย่างนี้เสมอ ๆ ผู้นั้นจะหลุดพ้นจากบาปทั้งปวง

ธีรชนผู้ใดหำนักอยู่ ณ ที่นั้น และยินยอมบ่นฝังของ
แม่่น้ำสร้สวดี พรหมญาติของ เขาจะบังเกิดขึ้นโดย
มีต้องสงสัย³⁷

³⁶

Monier-Williams, Sir Monier, A Sanskrit English Dictionary,
(London:Oxford University Press,1970), p. 635.

³⁷

VāṃP. 33.9-11

sarasvatīḍṛṣadvatyor dvayor nadyor yadantaram |
taṃ devanirmitaṃ deśabrahmāvarttaṃ pracakṣate || 9 ||
dūrastho'pi kurukṣetraṃ gamiṣyāmi vasāmyaham |
evaṃ yaḥ satataṃ brūyāt so'pi pāpāiḥ pramucyate || 10 ||
tatrāiva cavaśandhīraḥ sarasvatyās taṭesthitaḥ
tasya jñānaṃ brahman ayaṃ bhaviṣyati na saṃśayaḥ || 11 ||

ข้อความในคัมภีร์รามายณะที่ยกมาแสดงให้เห็นภาพของแม่น้ำสรัสวดีว่าเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับสมัยพระเวทและสมัยต่อมา และสอดคล้องกับบทสวดในคัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กล่าวว่า แม่น้ำสรัสวดีกับแม่น้ำทฤชทวดี เป็น เส้นกั้นพรหมแดนของแคว้นพรหมาวรรคอันเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของพวกอารยันโบราณ

4.1.2 พระสรัสวดีในฐานะที่เป็น เทวี

คัมภีร์ปุราณะนอกจากจะกล่าวถึงพระสรัสวดีในฐานะที่เป็นแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งแล้ว ยังได้กล่าวถึงในฐานะที่เป็น เทวีที่มีความสำคัญมากที่สุดองค์หนึ่งคือ ทรง เป็น เทวีแห่งอักษรศาสตร์และศิลปวิทยาการ

ในมดฺสยปุราณะมีข้อความกล่าวว่า พระสรัสวดีมีกำเนิดจากสารบริสุทฺธิ์ของพระพรหม³⁸ จึงได้ชื่อว่าเป็นธิดาองค์หนึ่งของพระพรหม

ส่วนคัมภีร์พรหมายณะได้กล่าวถึงกำเนิดของพระสรัสวดีไว้ว่า ในขณะที่พระพรหมเตรียมพร้อมจะสร้างโลก และในขณะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญตบะอยู่ สัตควศฺว (ฤๅษี) เริ่มทอขึ้นในพระทัยของพระองค์ และฤๅษีน้อยคนหนึ่งได้ถือกำเนิดขึ้นในพระทัยนั้น พระพรหมถามว่า นางเป็นใคร นางตอบว่า "ข้ามีกำเนิดจากพระองค์ พระองค์จึงทรงเป็นผู้กำหนดหน้าที่และตำแหน่งให้ข้า" พระพรหมจึงบอกนางว่านางชื่อสรัสวดีและกำหนดให้นางอยู่บนปลายตีนของชุก ๆ คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนางจะเดินร่ำอยู่บนตีนของผู้คงแก่เรียน³⁹

³⁸ W.J. Wilkins, Hindu Mythology (Delhi : Book store, 1972), p. 86.

³⁹ Mani, "Purāna", p. 695.

คัมภีร์มัตสยปุราณะ มีข้อความกล่าวว่าพระพรหมทรงสร้างสตรีนางหนึ่งจาก
 รัศมีของพระองค์ และให้นามว่า ศศรูปา สาวิตรี สรัสวตี คายตรี และ พรหมี
 พระพรหมทรงต้องศรภาม เทพจึงมั่งเกิดความปลอดภัยในตัวของพระองค์เองและ
 ได้อยู่ร่วมกับนางเป็นเวลา 100 ปีสวรรค์ จนกระทั่งนางได้ให้กำเนิดโอรสองค์แรกคือ
 พระมนู⁴⁰

คัมภีร์ปุราณะพรรณนาพระสรัสวตีไว้ว่าทรงเป็นสตรีสาวมี 4 กร กรขวา
 ข้างหนึ่งถือดอกไม้สำหรับบูชาพระสวามี กรขวาอีกข้างหนึ่งถือคัมภีร์ กรซ้ายข้างหนึ่ง
 ถือพิณไข่มุก ซึ่งมีชื่อว่าสิวมาลา และพระองค์ทรงรักษาไว้ประดุจรักษาสายประคำ
 ส่วนกรซ้ายอีกข้างหนึ่งถือกลองเล็ก ๆ⁴¹ ส่วนคัมภีร์อีกนิปุราณะกล่าวว่า "สรัสวตี
 เทวีทรงถือคัมภีร์ สายประคำ และพิณในพระหัตถ์"⁴²

พระสรัสวตีทรงเป็นเทวีแห่งความเฉลียวฉลาดและศิลปวิทยาการ ทรงเป็น
 ผู้ประดิษฐ์อักษร เทวนาคี และเป็นมาดาแห่งพระเวท⁴³ ผู้ที่บูชาพระองค์จะได้รับพร
 ให้เป็นผู้มีความรู้ และประสบความสำเร็จรุ่งเรือง คัมภีร์มัตสยปุราณะได้กล่าวถึง
 สรัสวตีพรต - พรตที่บำเพ็ญถวายพระสรัสวตีไว้ว่า

พระมนูศรีสว่า ข้าแต่พระวิษณุ ขอพระองค์ได้โปรด
 บอกว่าข้าพระองค์จะต้องบำเพ็ญพรตอะไร จึงจะได้พร
 เหล่านี้ คือ คำบูชาอันอ่อนหวาน ความเจริญรุ่งเรือง

⁴⁰ Wilkins, Hindu Mythology, p. 86.

⁴¹ Ibid., p. 91.

⁴² AgP. VIII.50.16

pustākṣamālikāhastā vīṇāhastā sarasvatī

⁴³ Wilkins, Hindu Mythology, p. 91.

ของประชาชน พุทธิปัญญา ความเชี่ยวชาญใน
ศิลปวิทยาการทั้งมวล ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่ง
ในเดียวกันของสามภรรยาและมิตรสหาย

พระวิษณุศรีสตอบว่า อุก่อนพระราชา คำถาม
ของพระองค์เป็นคำถามที่ดี ขอพระองค์จงสดับฟัง
สารีสวัสดิพรต ซึ่งจากการบำเพ็ญพระคุณนี้เองจะทำให้
พระสวัสดิทรงพอพระทัย

ผู้ที่ภักดีควรจะทำเพื่อบุคคลอื่นประเสริฐนี้ด้วยการ
ทำพิธีบูชาพราหมณ์ทั้งหลายในตอนเช้า ซึ่งเป็นเวลา
อันเหมาะสมที่พราหมณ์เหล่านั้นจะฟังประกอบพิธี

หรือว่าหลังจากที่สวดสรรเสริญพรแล้ว ควรจะ
เลี้ยงอุพราหมณ์ด้วยข้าวมธุปายาสในวันอาทิตย์ และ
ในวันที่อยู่ในฤกษ์ของดาวเคราะห์

เมื่อถวายผ้าขาวและทองคำความกำลังความสามารถ
แล้ว ควรบูชาเทวีคยครีด้วยพวงมาลัยขาว และน้ำมัน
ขาวด้วยความภักดี

และจงสวดอ้อนวอนว่า "ข้าแต่พระเทวี พระพรหมผู้มี
พระภาคไม่เคยประทับอยู่ในพรหมโลกโดยไม่มีพระองค์
ด้วยเหตุนี้ขอพระองค์ได้โปรดประทานพรแก่ข้าพเจ้า
ด้วยเถิด"

ข้าแต่พระเทวี พระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศิลปวิทยาการ
ทั้งปวง อาทิ คัมภีร์พระเวท สรรพศาสตร์ การขับร้อง
และการฟ้อนรำ ด้วยเหตุนี้ขอพระองค์ได้โปรดประทาน
ความสำเร็จแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด



ข้าพระพุทธเจ้าขอพระสงฆ์ ๘ รูป ของพระองค์โปรดให้ยกบิณฑบาต
ข้าพเจ้าด้วยว่างทั้ง ๘ ว่าง ของพระองค์อันได้แก่
ลักษณะ เมธา ธรา ปุณฺณิ เคาริ ตุมฺภี
ประภา และมณี*

เมื่อบูชา เทวีกายตรี ผู้ทรงสวมสายประคำ ทรงพิณ
ในพระหัตถ์ข้างหนึ่ง ทรงคนโทน้ำ และหนังสือใน
พระหัตถ์อีกข้างหนึ่ง ด้วยดอกไม้ขาว และลูกประคำขาว
ด้วยความภักดี เช่นนี้แล้ว ผู้เคร่งในศาสนาถึงบริโภค
อาหารในยามเช้าค่ำ และยามสายถึงด้วยพรคือ
ความเจียม

ถึงบูชา เทวีกายตรีในวันที่ ๕ ของบิษุขและบิษุขหลัง
และถึงถวาย เมล็ดข้าว ๑ ปริสตะ ภาชนะที่บรรจุเนยใส
น้ำมัน และทองคำ และถึงกล่าวว่า "ขอเทวีกายตรีได้
โปรดพอรุณเกิด"

ผู้เคร่งในศาสนาควรบำเพ็ญพรตคือความเจียมในยาม
สนธยา และไม่ควรรบริโภคอาหารในระหว่างเวลานั้น
เป็นเวลา ๑๓ เดือน

ในตอนสิ้นสุดการบำเพ็ญพรต ผู้เคร่งในศาสนาบริโภค
เมล็ดข้าวขาวเป็นอาหาร แต่ก่อนหน้านั้น ควรจะถวาย
อาหารและผ้า ๒ ผืนแก่พราหมณ์

และควรถวายผ้าใบบังแดด ระวังและโคนที่มีควงคา
สุกใส เครื่องหอม ผ้าสองชุด และพลอยสีแดงแก่พระเทวี

ค่อจากนั้นควรจะบูชาครู ซึ่งเป็นครูผู้สอนด้วยผ้า พวงมาลัย
และน้ำมันด้วยความภักดี ไม่ควรบูชาด้วยทรัพย์สินที่ได้มาด้วย
การฉ้อโกง

* ชื่อทั้ง ๘ ชื่อนี้ หมายถึงชื่อว่างแต่ละว่างของพระสงฆ์

ผู้ที่บำเพ็ญสวัสดิมงคลด้วยวิธีนี้ จะเป็นผู้มีความวิ
มีทรัพย์สินสมบัติ และมีเสียงไพเราะอ่อนหวาน

และจะเป็นผู้มีความสุขในพรหมโลกด้วยความไปรดปราน
ของพระสวัสดิ หึ่งผู้ใดบำเพ็ญพรตนี้ ก็จะมีผลเหมือน
เหมือนกัน และจะได้ทำหน้าที่อยู่ในพรหมโลกตลอดกาล
ทั้งสาม ⁴⁴

⁴⁴ MatsyaP. LXLV.59.1-17

manur uvāca |

madhurā bhāratī kena vratena madhusūdana |
tathāiva janasāubhāgyaṃ matim vidyāsukāśalam || 1 ||
abhedas cāpi dampatyos tathā bandhujanena ca |
āyus ca vipulaṃ puṃsāṃ tan me kathaya mādharma || 2 ||

matsya uvāca |

samyak pṛṣṭaṃ tvayā rājan chṛṇu sārasvataṃ vrataṃ |
yasya saṅkīrttanād eva tuṣyatiha sarasvatī || 3 ||
yo yadbhaktāḥ puṃsāṃ kuryyād etaḥ vrataṃ anuttamaṃ |
tadvāsarādāu sampūjya viprān etān samācaret || 4 ||
athavādityavāreṇa grahatārēbalena ca |
pāyasambhojayed viprān kṛtvā brāhṃeṇavācanam || 5 ||
śuklavāstrāṇi dattvā ca sahiranyāni śaktitāḥ |
gāyatrīṃ pūjayed bhaktyā śuklamāiyēnulepanāiḥ || 6 ||
yathā na devi bhagavān brahmaloke pitāmahaḥ |
tvāṃ parityajya santiṣṭhet tathā bhava varapradā || 7 ||
vedāḥ śāstrāṇi sarvāṇi gītanṛtyādikaṅ ca yat |
na vihīnaṃ tvayā devi tathā me santu siddhayaḥ || 8 ||

lakṣmir medhā dharā puṣṭir gāurī tuṣṭi prabhā matib |
 etēbhiḥ pāhi aṣṭābhis tanubhir mām sarasvati || 9 ||
 evaṃ sampūjya gāyatrīṃ vipākṣamāladhāriṇīm |
 śuklapuṣpākṣatāir bhaktyā sakamaṇḍalupustakām |
 māunavratena bhuñjīta sāyamaṃ prētes tu dharmavit || 10 ||
 pañcamyāṃ pratipakṣāṃ ca pūjayed brahmavāsiniṃ |
 tathāiva taṇḍulapraṣṭhāṃ gṛhapātreṇa saṃyutam |
 kṣīraṃ dadyād dhiraṇyaṇi ca gāyatrī priyatām iti || 11 ||
 sandhyāyāṃ ca tathā māunam eti kurvvan samācaret |
 nāntarā bhojanaṃ kuryyād yāvan māsās trayodaśa || 12 ||
 samāptetu vrata kuryyād bhojanaṃ śuklataṇḍulāib |
 pūrvvaṃ savastreyugmañca dadyād viprāya bhojanaṃ || 13 ||
 devyā vitānaṃ ghaṇṭāṃ ca sitanetre payasvinīm |
 candanaṃ vastrayugmaṃ ca dadyāc ca śikharaṃ punaḥ || 14 ||
 tathopadeṣṭāram api bhaktyā sampūjayed gurum |
 vitāsāṭhyena rahito vastramēlyānulepanāib || 15 ||
 anena vidhinā yas tu kuryyāt sāravataṃ vratam |
 vidyāvān arthasaṃyukto raktakaṇṭhaśca jāyate || 16 ||
 sarasvatyāḥ prasādēna brahmaloke mahīyate |
 nārī vā kurute yā tu sāpi tatphalegāminī |
 brahmaloke vased rājan yēvat kalpāyutatrayam || 17 ||

ข้อความในคัมภีร์มัตสยปุราณะที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่บำเพ็ญสาร์สวดพรค
ตามวิธีดังกล่าวแล้วจะได้รับพรจากพระสรส์สวดีให้เป็นผู้มีความรู้ มีทรัพย์สมบัติ มีเสียง
ไพเราะอ่อนหวาน มีความสุขและเป็นผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยาการทั้งปวง

ด้วยเหตุที่พระสรส์สวดีทรงเป็นเทวีแห่งอักษรศาสตร์และศิลปวิทยาการ
ในอินเดียจึงถือกันว่าวันที่ 5 ของเดือนมาฆะเป็นวันที่ระลึกถึงพระสรส์สวดี เรียกว่า
ศรียัญญิมบูชา ในวันดังกล่าวผู้คนจะจัดหาของหอมและดอกไม้มาบูชาพระสรส์สวดี
และจะหยุดการขีดเขียนทั้งปวง⁴⁵ คนที่บูชาพระสรส์สวดีถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับพรให้เป็น
นักอักษรศาสตร์ที่เฉลียวฉลาด

ศูนย์วิทยพัทธพชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁵ Moor, The Hindu Pantheon, p. 126.